

Capítol 12

Els processos de normalització lingüística

El reconeixement dels valors tradicionals i de la llengua ètnica sorgeix en gran part del fet que només en una societat en modernització, on el contacte amb altres grups i llengües és força freqüent, un grup ètnic esdevé autoconscient. La consciència és una funció del contacte amb altres.

Glyn Lewis

12.1 La reinversió de l'evolució

Els efectes causats de manera directa o indirecta per la regulació política de la comunicació lingüística institucionalitzada en les societats subordinades i per les migracions de grups políticament dominants no s'acaben en el fenomen de la substitució lingüística. Al costat de comunitats humanes que aniran seguint inexorablement el camí de l'abandonament total dels seus propis codis lingüístics i el de l'adopció de llengües forasteres en els usos fins i tot més privats, n'hi ha hagut i n'hi ha que s'han oposat amb més vigor o menys a aquesta aparentment fatal evolució i han intentat modificar l'ecosistema que els duia a la desaparició com a societat lingüísticament diferenciada. Ja sigui com a part d'un procés global de reivindicació d'autodeterminació o d'autogovern o com un moviment bàsicament centrat en la consecució del reconeixement com a comunitat cultural —i, doncs, lingüística— diferent, un alt nombre de grups etnicolingüístics han intentat desfer-se de les causes polítiques que els obligaven a sentir-se i a actuar com a minories en el seu propi territori històric. Així —com encertadament assenyala Tajfel— molts d'aquests col·lectius han volgut «decidir ser diferents (conservar la seva individualitat com a grup) d'acord amb els seus *propis termes* i no en els termes implícitament adoptats o explícitament dictats per les majories» (1984:357). Dues fases cal distingir, com a mínim, en aquest tipus de processos: la primera, la creació de la consciència interna

d'injusta situació de subordinació política i/o lingüística, i la segona, el procés que ha portat cap al canvi de l'estructuració política i/o lingüística considerada inadequada pel grup subordinat.

Pel que fa al primer aspecte, el procés intern inicial, cal esmentar la probable existència en el si del grup etnicolingüístic subordinat de, com a mínim, dues posicions diferents respecte de la definició de la situació viscuda. Per a una part —més o menys àmplia segons els casos— del col·lectiu, la situació pot ser vista com a adequada i «normal», i sostindrà els arguments de la ideologia que Cobarrubias (1983b:63) anomena d'«assimilació lingüística». Partint de l'estructuració política vigent, aquesta part tendirà a creure que tots els grups i individus residents en l'espai de sobirania actual de l'Estat en qüestió han de parlar i escriure de la mateixa manera que el grup demopolíticament dominant —la llengua del qual serà molt habitualment l'única declarada «oficial»— independentment de l'origen legítim o il·legítim de la seva integració en aquest Estat i de l'actual voluntat dels col·lectius diferenciats, als quals se'ls negarà explícitament la igualtat de drets lingüístics respecte del grup majoritari. Els partidaris d'aquesta posició s'adscriuran així a les tesis defensades pel poder polític establert i creuran en la superioritat lingüística de la llengua dominant. En l'altre costat, la ideologia predominant tendirà a ser la del «pluralisme lingüístic», basada en el dret de les societats lingüísticament diferenciades de mantenir i cultivar les seves llengües a partir del principi d'igualtat de drets de totes les comunitats lingüístiques humanes (Cobarrubias, 1983b:65). En aquest sector, en els casos que així sigui, s'hi trobaran també els partidaris no sols d'un reconeixement d'aquest pluralisme cultural sinó de la recuperació o accés a una organització políticament pròpia i sobirana del grup diferenciats, sense cap lligam de subordinació o de dependència respecte del grup políticament dominant. Tota aquesta banda, doncs, serà partidària en un grau més o menys elevat d'impugnar l'ordre polític establert i d'aconseguir en uns casos els mínims de la igualtat de drets entre les comunitats lingüístiques associades en un mateix Estat o els màxims de separació de l'Estat instaurat i de construcció d'una nova entitat política. Lieberson resumeix així les, de fet, tres grans possibles solucions per als grups lingüísticament subordinats per causa política: «1) evolucionar cap al grup dominant, renunciar a la llengua nativa i reduir (o eliminar) la identitat ètnica; 2) reduir l'handicap que afronten els parlants d'una llengua específica reformant les institucions socials (canvis en el sistema educatiu, disposicions polítiques, etc.); i, 3) abandonar l'actual Estat: emigració, revolució, separatisme, o expulsió del grup de llengua dominant» (1970:4).

La posició que d'aquestes tres grans opcions triomfi en el si del grup subordinat ho farà en funció de la complexa ecologia de factors intervinents i de les interpretacions que dels fets que es vagin succeint en faci aquest. Les polítiques que l'Estat adopti respecte del grup o grups políticament subordinats i les reaccions que generin constituïran una variable de gran importància. En la possible evolució de la situació no serà el mateix que el grup subordinat no vegi declarada oficial la seva llengua però tingui absoluta llibertat per a usar-la en determinades comunicacions públiques —encara que només siguin de dependència no oficial— que si el col·lectiu minoritzat té davant seu un Estat plenament bel·ligerant en contra de qualsevol tipus d'ús del codi autòcton o, encara més, perseguidor en una situació no democràtica.

tica i sense garanties jurídiques de les persones que discrepin públicament de les polítiques aplicades. La il·legitimitat percebuda de la situació pot fer-se molt vistent i preparar el grup per plantejar un nivell de reivindicacions que, amb un altre tipus de mesures, potser no s'haurien provocat. La consciència de subordinació dels grups humans minoritzats que pot néixer després d'una escolarització en un estàndard exogen interpretat com a il·legítim i foraster pot perfectament tornar-se en mobilització emancipadora davant d'una política agressiva contra la llengua pròpia, com poden mostrar casos com el finlandès —després d'haver estat lleials a l'imperi tsarista i a causa de la política de russificació posterior— o el mateix català, després de l'etapa franquista. Com indica Hobsbawm, doncs, a Europa «la majoria d'aquests moviments [nacionals] semblen ser reaccions contra la centralització —és a dir, l'allunyament— del poder polític, econòmic o cultural» (1991:178). L'afirmació de Pilsudski —alliberador de Polònia— que «és l'Estat el que fa la nació i no pas la nació la que fa l'Estat»¹²⁹, probablement certa, cal que sigui interpretada de manera no pas unívoca sinó polivalent. Un Estat no sols crea la seva nació sinó que, per reacció contra aquest mateix fet, pot perfectament promoure al seu mateix si —tot i que involuntàriament— la creació d'altres (id)entitats nacionals. La sensació humiliant de pertànyer a un Estat que no és «el seu» a causa del bandejament explícit de les seves característiques diferencials de l'armadura simbòlica de representació d'aquesta institució política i dels àmbits i les funcions públics percebuts com a més importants, pot perfectament dur a un grup etnicolingüístic determinat —sense gaire consciència lingüística i/o política prèvia— a desenvolupar una imatge nacional pròpia confrontada a la de l'Estat i a demanar activament la seva autoorganització política i lingüística diferenciades. En general, doncs, com assenyala Mackey, «la motivació d'aquestes reclamacions autonomistes [el control de les escoles, dels hospitals, de la indústria, del comerç, de l'administració pública...] és sovint resultat d'un desig de reparació de les injustícies de la història, sobretot pel que fa a l'opressió, en el passat, dels petits pobles per les grans potències» (1979c:257).

És en el marc de les solucions 2 i 3 de Lieberson —autonomia i multilingüisme oficial o bé independència i unioficialitat lingüística pròpia— on han tingut lloc processos històrics de transformació sociolingüística no pas cap a la substitució sinó cap al que, a partir de la proposta terminològica d'Aracil del 1965, podríem retolar —mentre ens sigui heurísticament útil el terme— com a *normalització* lingüística.¹³⁰ Als segles XIX i XX i segons les conjuntures històriques de cada cas, un bon nombre de col·lectius lingüístics europeus han dut a terme processos autòctons d'estandardització de la seva comunicació lingüística pública, que ha fet passar el nombre de llengües codificades europees de 16 a 30 entre el 1800 i el 1900 i de 30 a 53 entre el 1900 i el 1937 (Ninyoles, 1975:60)¹³¹. Ja fos com a resultat dels moviments d'autodeterminació nacional o simplement dels de reconeixement cultural,

129. Citat per Hobsbawm (1991:44).

130. Vg. Aracil (1982), pp. 23-38.

131. Molt probablement, els grups etnicolingüístics sense Estat propi han acabat interioritzant els *valors* del «patriotisme d'Estat»: la *llengua* és fonamental per a la *identitat*. El problema ha estat que aquests grups s'autoperceben diferents i, per tant, han *hagut de crear*, en molts casos, la seva «llengua», com a defensa de la seva dignitat, en els mateixos termes usats pel nacionalisme estatal.

sovint provocats, com hem assenyalat, pel fet mateix del contacte —polític o de caràcter migratori o tots dos alhora—, l'autoconsciència de diferenciació lingüística i el desig d'igual dignitat respecte dels atributs culturals propis van propiciar l'extensió del fenomen de la normalització lingüística.

Pel que fa al propi terme de «normalització lingüística», l'estat encara embriinari dels conceptes i de les categories en sociolingüística ens pot dur a una discussió purament terminològica dels límits i casos d'aplicació del terme¹³². Com que això no és avui encara clar, l'utilitzo aquí amb preferència al més estès internacionalment d'«estandardització» pel fet de poder caracteritzar i diferenciar conceptualment processos que, tot i tenint força similaritats, contenen diferències importants en la seva sociogènesi i en la seva fenomenologia, com les existents entre els casos de les comunitats lingüístiques caracteritzades històricament per un alt grau de sobirania i d'autocontrol polític i els dels col·lectius humans políticament subordinats, en especial en el transcurs dels darrers dos segles. «Estandardització», així, podria descriure els processos caracteritzats per situar el problema fonamentalment en el contacte entre els vernacles i la varietat referencial codificada en extensió¹³³. La «normalització» —que inclouria evidentment també el fenomen típic d'estandardització «interna»— hauria de donar compte alhora de les especials vicissituds de les comunitats subordinades que intenten fer triomfar un estàndard propi en les funcions ja habitualment ocupades per una varietat «oficial» considerada forastera i «externa» i recuperar —si és aquest el cas— les varietats vernaculars pròpies en les funcions col·loquials quotidianes, en un marc configurat originalment per subordinació global i per manca absoluta d'autogovern (vg. Bastardas, 1988). Com a definició de treball, doncs, podríem utilitzar, modificant-la en part per fer-la més general, la donada a Bastardas (1994:32). Anomenaríem, així, «normalització lingüística» al «macroprocés social intencional que, a partir d'una situació de subordinació lingüística, pretén la plena recuperació de funcions i de parlants per al codi subordinat X, amb l'objectiu d'impedir, d'aturar o de reinvertir la substitució lingüística i d'as-

132. En aquest aspecte terminològic i conceptual, cal tenir en compte la posició popperiana defensada per Janicki (1990) que aconsella de no començar les definicions pel terme a explicar sinó precisament a l'inrevés, tot evitant de perdre'ns sovint en inútils discussions essencialistes sobre el significat exacte dels rètols utilitzats, d'altra banda ben arbitraris. Amb Janicki, doncs, «accepto la visió crítica de Popper de l'«essencialisme» —[l'atribució aristotèlica de primeríssima importància a les definicions]— (...). Aquesta visió menysprea el paper de les definicions en ciència i promou alhora la idea que els conceptes a través dels quals els éssers humans perceben el món no tenen fronteres discontinües i no són mai, doncs, precisos» (p. 1). Com també recorda Janicki en línia amb el capítol 1, «hom pren els mots per les coses (...), és a dir, hom actua com si els mots *fossin* realment les coses a què es refereixen, o conceptualitzen» (p. 7). Janicki rememora, doncs, Korzybski: «Si reflexionem sobre les nostres llengües, veiem que, en el millor dels casos, han de ser considerades *només com a mapes*. Un mot no és l'objecte que representa» (1933:58).

133. Internacionalment, el rètol «normalització», especialment en el món d'influència francòfona —però també en autors en anglès que en pauen termes, com per exemple, a Haugen (1966:10)— presenta problemes d'ús segons la significació de la sociolingüística catalana pel fet de la seva associació a sintagmes com ara «normalització terminològica» o d'altres que susciten el sentit d'homogeneïtzació o de fixació de normes estandarditzades, que precisament en desvirtuen el sentit ampli, global i dinàmic que nosaltres hi atorguem. Caldria, potser, en el futur tractar de trobar propostes terminològiques alternatives que no presentessin problemes en el marc científic internacional.

segurar plenament l'estabilitat i la continuïtat futures de la comunitat cultural X». Incloem, així, els grans trets de molts processos contemporanis semblants, que, com definia una comissió nomenada pel govern irlandès, pretenen, per exemple, que «la llengua [irlandesa] hauria de tornar a ser un mitjà normal de conversa i comunicació entre els irlandesos» (Macnamara, 1971:76) o, en paraules del 1965 de Pierre Laporte «fer del francès la llengua prioritària del Quebec» (Corbeil, 1980:38). Per aconseguir-ho, com assenyala Hobsbawm, «el nacionalisme lingüístic ha estat i és centrat essencialment sobre la llengua de l'educació pública i de l'ús oficial», és a dir, la de les comunicacions institucionalitzades. «Se centra sobre l'«administració i l'escola» —continua l'historiador— com els polonesos, txecs i eslovens no es van cansar mai de repetir ja el 1848. Sobre (...) la llengua dels signes de les carreteres i dels noms dels carrers; sobre els ajuts públics per a un canal de televisió en gal·lès; sobre la llengua en què tenen lloc els debats en els diferents organismes i s'hi redacten les actes; sobre la llengua dels formularis de sol·licitud del permís de conduir o la de les factures de l'electricitat (...)» (1991:96).

12.2 Casos i factors

Tots aquests casos, però, categoritzables *grosso modo* com de «normalització lingüística» no són pas absolutament idèntics i cadascun conté elements diferenciadors. D'entre els més importants potser cal destacar-ne quatre: a) el grau d'autocontrol polític i de reducció efectiva de la dependència aconseguit a partir de la situació subordinada anterior, b) la situació sociolingüística de partida del propi grup autòcton, c) la presència o no d'un nombre important de població pertanyent al grup anteriorment dominant, i d) el grau de reconeixement oficial de drets lingüístics per a aquesta població anteriorment dominant. Com ara veurem, un procés global, doncs, de reemplaçament de l'estàndard lingüístic al·lòcton per un d'autòcton i de promoció de les varietats vernaculars endògenes en les funcions individualitzades d'on haurien pogut anar desapareixent pot presentar formes diferenciades segons si és dut a terme en un marc d'absoluta independència política respecte de la comunitat anteriorment subordinant o bé en un de simple relativa autonomia respecte d'aquesta, en el qual cas la relació pot continuar conservant un alt grau de subordinació i de simetria de fet. Tot i les seves semblances, per tant, no seran exactament iguals els processos de normalització lingüística de l'hongarès o del noruec que els del català o del basc a Espanya o bé del gaèlic a Irlanda.

El primer dels criteris diferenciadors esmentats —el grau de sobirania política aconseguida— pot tenir segons els casos una importància extraordinària, en especial en connexió amb algun dels altres factors assenyalats¹³⁴. Mentre que la total independència política permet al nou Estat d'exercir un control força rigorós de tot el que passa a l'interior de les noves fronteres i pot, així, regular plenament, per exem-

134. «Segons les circumstàncies, qualsevol nacionalisme encara no identificat amb un Estat esdevingué necessàriament polític. L'Estat era la màquina que calia manipular si una «nacionalitat» havia de convertir-se en una «nació», o fins i tot si es tractava d'assegurar el seu actual estatus contra l'erosió històrica o l'assimilació» (Hobsbawm, 1991:96).

ple, els missatges lingüístics que a nivell públic hi han de circular —en l'esfera politicoadministrativa, en el sistema educatiu, en els mitjans de comunicació de massa, en l'etiquetatge comercial, en les funcions representatives de contingut simbòlic més alt, etc.— l'autonomia política limitada —com semblen mostrar, per exemple, els casos espanyol i italià¹³⁵— acostuma a mantenir *de facto* un alt grau d'interferència política i cultural global. La dependència política encara existent i les conseqüències que se'n deriven provoquen efectes múltiples en una gran diversitat de terrenys. El *Staatsvolk* —el grup central i més nombrós dels que componen l'Estat en què resta inclòs el relatiu poder autonòmic atorgat— pot continuar exercint un alt grau de control sobre el grup subordinat a través de la seva majoria d'escons que té habitualment atribuïts en les institucions parlamentàries comunes i de funcionaris en l'aparell estatal i judicial —si no s'han previst constitucionalment solucions compensadores d'aquesta diferència simplement demogràfica. Igualment, la lliure circulació de tota mena de productes i missatges pel territori comprès en l'Estat —molt habitualment només en la llengua del conjunt dominant— i la representació identitària resultant de veure's sempre inclosos en noms i símbols normalment afaïçonats —en exclusiva o en un grau molt elevat— a partir dels atributs del grup majoritari poden continuar essent poderosos elements de desestabilització lingüística dels col·lectius demogràficament menors. Així, per exemple, en els casos catalans, la totalitat de la població pot rebre molts més canals de televisió en castellà que no pas en català i, en canvi, no en rep habitualment cap —a través de les formes de difusió més normals i esteses— en altres llengües igualment veïnes, com ara el francès o l'italià, o d'abast internacional, com ara l'anglès¹³⁶. En continuar la integració política a Espanya i no existir una política de multilingüisme oficial igualitari a nivell d'Estat —com tampoc no hi és a Itàlia— la gran majoria dels missatges comercials —publicitaris, explicatius, inscrits en els productes, etc.— circulen en tot el territori només bàsicament en la llengua del grup majoritari de l'Estat¹³⁷. Igualment, els recursos interposats des d'instàncies oficials estatals contra disposicions de política lingüística interna adoptades pels governs autònoms dels grups menors, els oblits de les llengües d'aquests col·lectius en les activitats de promoció exterior del govern central i, en general, el desinterès d'aquest per reconèixer oficialment els idiomes minoritzats en els nivells centrals —comuns a tots— de l'administració il·lustren amb igual força el desequilibri i la tensió d'aquest tipus de situacions. Malgrat tot, si la competència i l'ús lingüístic —com a mínim en les

135. Per a les situacions italianes vegeu Gruning (1993) i Colautti (1994).

136. Com a mostra típica de l'enorme poder que el grup major conserva en aquest tipus d'Estat, el govern central espanyol ja postdictatorial, per exemple, en un afer tan sensible com són els mitjans de comunicació audiovisuals no només no regula la presència de la diversitat lingüística en els canals de televisió concedits a empreses privades sinó que tampoc no facilita la recepció dels canals autònoms en català entre les diverses comunitats autònomes que comparteixen aquest codi i, a més, hi posa clarament entrebanes i dificultats.

137. Una mostra d'aquestes repercussions lingüístiques de l'autonomia governamental limitada, la trobem recentment en les instruccions lingüístiques dels productes la distribució dels quals és organitzada per a tota la Península Ibèrica. Cada vegada més, es poden trobar productes etiquetats en castellà i portuguès, mentre que el català, per exemple, fins i tot en productes fabricats i distribuïts en castellà i lingüística catalana, hi és completament absent. Les disposicions que en aquest sentit hagi pogut prendre el govern autònom català, per exemple, no semblen tenir cap aplicació pràctica en la realitat.

comunicacions individualitzades— s'han conservat vius i la població i les seves institucions autònomes ho volen, aquesta tipologia de processos de normalització pot anar avançant tot aturant el procés intergeneracional de substitució que hi pogués haver en curs i arribar, si no a una completa normalització de l'ús del seu codi, sí a una relativa estabilitat lingüística, si bé sense eliminar habitualment la bilingüïtzació de la comunitat subordinada en la llengua dominant en el conjunt de l'Estat. Aquesta haurà de ser usada inevitablement en les funcions extragrups i en totes aquelles comunicacions receptives de fora de la comunitat a què sigui exposat el grup subordinat (mitjans de comunicació, documents, productes, etc.). La situació, per exemple, del Tirol del Sud italià així sembla suggerir-ho¹³⁸.

Si l'autonomia política limitada en un Estat d'unilingüisme oficial central configura processos de normalització lingüística insegurs i conflictius, tampoc, però, la independència política no assegura l'èxit d'aquest tipus de fenòmens en el cas de situacions sociolingüístiques de partida en què la competència i l'ús de les varietats autòctones hagi ja quedat molt reduït entre la població nativa. Com sembla confirmar el cas irlandès, fins i tot en situació de ple control polític, el grup anteriorment subordinat pot tenir enormes dificultats per a assolir l'èxit en el seu procés de normalització lingüística. Tot i les actituds i predisposicions plenament favorables de la població a la recuperació del ple ús del gaèlic, la situació sociolingüística es mostra difícilment canviable en aquests casos en què la llengua no solament no era present en les comunicacions institucionalitzades sinó que de forma majoritària havia ja desaparegut fins i tot de les individualitzades. Sembla ser molt més fàcil passar de les comunicacions individualitzades a les institucionalitzades que no a l'inrevés, tot i que això no és pas impossible, com sembla demostrar-ho el cas de l'hebreu a Israel. Sobretot si fins i tot se n'ha perdut no solament l'ús sinó també la competència, la reintroducció del codi lingüístic d'origen autòcton a través, fonamentalment, del sistema escolar, no garanteix en cap cas la seva adopció com a llengua de comunicació col·loquial quotidiana, funció precisament bàsica per a la reproducció sociocultural «natural» dels codis lingüístics. En el cas irlandès, a més, altres factors poden encara ajudar a fer més difícil l'èxit del seu procés de normalització. L'important grau de distància estructural entre el gaèlic i l'anglès pot ser un element que contribueix a augmentar els obstacles per a l'adopció del primer en l'ús social habitual. En haver-ne d'adquirir la competència a l'escola, les normes d'ús lingüístic entre els individus són ja establertes inicialment en anglès, fet que, per la llei de la rutinització i subconsciència dels comportaments (vg. 8.2), tendirà a persistir de forma automatitzada i impossibilitarà l'adopció del gaèlic en les relacions interpersonals, fet que alhora n'evitarà la necessària pràctica social i dificultarà, doncs, l'as-

138. Això no obstant, cal tenir en compte, també en aquest cas, les seves peculiaritats. En tractar-se d'una població de llengua alemanya, plenament oficial en l'Estat veí i amb un gran nombre de parlants que li permet de ser autosuficient quant a publicacions, mitjans de comunicació, etc., les representacions autodenigradores habituals dels grups minoritzats, enormement efectives en els processos d'abandonament intergeneracional de les varietats lingüístiques pròpies, deuen tenir més difícil el seu sorgiment i la seva implantació social. No és del tot segur, per tant, que un altre grup sense aquests elements tingüés la mateixa estabilitat en una configuració politicolingüística semblant. Cal tenir en compte que Àustria s'ha implicat sempre en l'ajut de la comunitat tirolesa sota la jurisdicció de l'Estat italià.

soliment d'una competència col·loquial i fluida, factor que jugarà retroactivament com a fre del seu ús social espontani habitual. Tampoc no deu deixar de ser important que la llengua amb què es troba en contacte el gaèlic hagi esdevingut aquest segle la interllengua planetària per excel·lència. Probablement, la representació i l'avaluació de la realitat podria ser molt diferent, posem per cas, si la llengua en contacte amb l'irlandès fos el polonès o el finès. Plantejar-se d'abandonar com a llengua primera l'anglès no deu ser el mateix que pensar de deixar de parlar als fills —si és que es té la competència suficient per fer-ho— en algun altre codi que no tingui les característiques actuals que ha anat prenent l'idioma predominant a les Illes Britàniques i als Estats Units. Tot i així, però, molt probablement el factor fonamental que explica el fracàs de la normalització de l'irlandès s'ha de cercar més en el feble punt de partida sociolingüístic de la població que no en els altres que hi puguin coadjuvar¹³⁹.

Ja que he esmentat el cas d'Israel, cal reconèixer aquí que aquest és citat habitualment com el contraexemple de casos fracassats com ara l'irlandès i per impugnar, per tant, la impossibilitat de la independència política per recuperar plenament una llengua en els casos en què la majoria de la població n'hagués perdut ja la competència. Tot i ser cert l'extraordinari èxit de la plena revitalització social de l'hebreu, cal aplicar aquí una perspectiva socioecològica que ens permeti entendre la dinàmica global del procés de la comunitat jueva. Atès que el pla polític no actua mai en el buit sinó en estreta relació integral amb el pla social i cultural cal examinar des d'aquesta perspectiva l'èxit de la normalització de l'hebreu. Podrem veure, així, com, a diferència del cas irlandès, l'existència d'una llengua de comunicació social compartida per tothom en el territori del que va ser després l'Estat d'Israel era una necessitat imperiosa a causa de les diverses procedències lingüístiques dels jueus de la diàspora. Així com l'anglès ja havia esdevingut a Irlanda el codi social general d'intercomunicació oral i escrita, cap llengua de les parlades habitualment pels jueus no complia aquestes condicions. L'oralització de l'hebreu—, fins aleshores només conegut com a llengua escrita —o, en tot cas, oral llegida— dels textos religiosos va anar esdevenint una solució simbòlicament atractiva —ja que confirmava l'autoconsciència nacional del col·lectiu— i alhora pràctica, perquè omplia el buit de la *interllengua* necessària per a la comunicació dels diversos grups lingüístics de la comunitat jueva. D'orígens barrejats —tot i que a l'inici amb predomini de certs grups centroeuropeus— i sense, per tant, normes d'ús lingüístic generals prèvies, els infants israelians trobaren en la llengua dels mestres el codi necessari per a la intercomunicació oral habitual, que aniria, doncs, esdevenint amb el pas de les generacions la llengua oficialment i socialment més usada. Sobre aquesta necessitat intercomunicativa —i això també és cert— les institucions d'Israel van saber muntar una original macroestratègia de modernització i d'extensió social de l'hebreu que incloïa des de metodologies i centres especials per al seu aprenentatge fins a la publicació i emissió de diaris i programes en hebreu simplificat, passant per una gran tasca d'ampliació terminològica i estilística, tot permetent alhora la presència d'emissions i missatges en les altres llengües dels jueus vinguts d'arreu del món, co-

139. Per al cas irlandès vegeu, per exemple, Macnamara (1971) i Hindley (1990).

sa que contribuïa a fer menys difícil el procés d'adaptació de la generació adulta desplaçada¹⁴⁰. Al costat, doncs, de la consciència identitària —aspecte també important i necessari— el reeiximent de la plena recuperació d'usos en comunitats que han perdut la competència i la utilització habitual —si més no oral— dels seus codis autòctons, sembla demanar per reeixir unes circumstàncies especials d'absència d'una altra norma lingüística generalment instaurada i de necessitat pràctica de resolució del problema d'intercomunicació.

La independència política pot no haver de ser condició necessària per a un complet èxit d'un procés de normalització lingüística si la comunitat que emprèn aquest procés controla, però, el seu espai territorial si més no en els aspectes lingüístics i l'Estat a què pertany reconeix i s'organitza amb vista a la protecció efectiva de la comunitat lingüística subordinada. Així ho podria il·lustrar el cas flamenc a Bèlgica que, evolucionant cap al principi de territorialitat a l'estil suís —a excepció de la capital, Brussel·les, que es regeix pel principi de la personalitat (vg. 7.3)—, ha pogut anar construint un hàbitat plenament afavoridor de la seva normalització lingüística i neutralitzador de l'antiga subordinació al francès¹⁴¹. En aquest sentit, les comunitats associades en Estats d'estructura confederal o federal i basats en els principis del plurilingüisme igualitari poden, si més no en teoria, aconseguir situacions sociolingüístiques força estables tot i restar políticament integrades en altres comunitats lingüístiques diferenciades. No són clars, però, el pes dels altres factors demogràfics, econòmics, mediàtics, etc., en aquests tipus d'estructuració. El cas belga, com de fet tots, té característiques que el fan especial, atesa l'evolució demogràfica i econòmica a favor dels flamencs en detriment dels valons. En l'actualitat, els flamencs han arribat sinó a dominar sí a tenir un pes determinant en el control de l'Estat, fet que ha eliminat les seves característiques de minoria i de grup subordinat. Potser una evolució tan favorable a la comunitat lingüística subordinada i un procés de normalització tan exitós com el del neerlandès a Bèlgica no tindria tantes possibilitats tampoc de produir-se en una situació on les correlacions demogràfiques i econòmiques entre els conjunts humans en contacte fossin més asimètriques. L'exemple suís, però, on les comunitats són demogràficament disperses, sembla mostrar que si s'aplica el plurilingüisme lingüístic igualitari en el nivell federal i el principi de territorialitat en el nivell de cada comunitat lingüística, la normalització i la coexistència estable de conjunts lingüísticament diversos en una mateixa organització política compartida també pot ser possible.

Un altre dels factors diferenciadors dels processos de normalització lingüística que he esmentat és el de l'absència o presència d'un nombre important de població resident pertanyent lingüísticament al grup l'estàndard del qual havia ocupat fins aleshores les funcions institucionalitzades en el territori històric del grup subordinat. Segons les situacions, aquest pot ser un factor important de dificultat afegida a la problemàtica habitual d'aquest tipus de processos. Malgrat l'oficialitat exclusiva del nou estàndard autòcton, la presència d'importants contingents de població pro-

140. Per al cas hebreu, vegeu París (1992) i Nahir (1987).

141. Per al cas belga en general i flamenc en particular podeu consultar Senelle (1983), McRae (1986) i Deprez (1987). Per a una actualització a partir de la reforma constitucional de 1993 vg. el butlletí *Mercator* 6 (abril 1993).

cedent del grup antigament subordinant —i, en especial, si a més ocupen posicions importants en l'escala social— pot representar un factor de retard i de conflicte potencial en l'extensió i l'adopció pública generalitzada del nou estàndard.

Si, com pot ocórrer de vegades, la majoria o una part considerable de la població d'origen políticament dominant té una actitud contrària i bel·ligerant contra el procés de normalització iniciat —donat que clarament representa la pèrdua del seu privilegi de no-bilingüització després d'haver-se desplaçat a una altra àrea lingüística diferent de la seva d'origen— el procés pot passar per etapes de col·lisió interna, on cada col·lectiu intentarà de fer prevaler els seus criteris lingüístics d'acord amb els seus interessos i representacions de la situació. Si la asimetria demolingüística entre els grups és clara a favor de la població autòctona, el grup antigament dominant que decideix quedar-se acaba habitualment adaptant-se a la nova situació, tot bilingüitzant-se en el codi autòcton per a les funcions en què sigui necessari i, fins i tot, en molts casos evolucionant intergeneracionalment cap a l'abandonament de la seva Ll fins i tot en els usos de caràcter més privat. Si, en canvi, la població ha arribat a ser més igualada, el procés pot presentar-se més complex, si és que la majoria dels individus d'origen dominant sostenen actituds antiautòctones i no evolucionen cap a una mínima acomodació a la nova situació¹⁴². Depenent de les circumstàncies i els casos, aquest tipus de procés de normalització pot trigar més o menys a establir-se i a evolucionar de la manera habitual. És clar que en aquest tipus de situacions el control del poder polític serà un factor de primer ordre. Si es tracta, doncs, d'una situació en què el grup antigament subordinat ha aconseguit la sobirania política total i domina, així, les seves pròpies institucions de govern, la situació pot anar evolucionant de forma gradual cap a la implantació generalitzada del nou estàndard i cap a l'adopció de la llengua autòctona —en lloc de l'al·lòctona— en les relacions socials entre el grup nadiu i el grup immigrant antigament dominant, tot passant per etapes de certes garanties lingüístiques per a l'ara nova minoria de llengua antigament dominant per tal de facilitar-li el pas a la nova situació.

En les situacions intergrupals i interlingüístiques menys conflictives, la presència de parlants de la llengua antigament dominant pot donar lloc a regulacions estables de plurioficialitat lingüística, com ara en el cas del suec a Finlàndia, on al costat d'un recíproc procés de normalització del finès s'ha mantingut la cooficialitat del suec per al 6% de la població que actualment el té com a llengua primera. També, però, com hem assenyalat anteriorment, cal tenir en compte les peculiaritats del cas. Durant sis segles de tutela sueca no hi va haver cap política explícita de suecització i, en tot cas, en el moment d'accedir a la independència el problema no va ser precisament amb Suècia sinó amb Rússia, que sí que havia tingut sovint intervencions russificadores que afectaven tant els finoparlants— com els suecoparlants durant els períodes en què Finlàndia n'havia depès¹⁴³. En tot cas, el baix nombre de la pobla-

142. Un exemple d'aquest tipus de problemàtica es pot trobar avui en les novament independents repúbliques bàltiques —Estònia, Lituània i Letònia— on la presència d'un important nombre d'individus d'origen rus —la potència antigament dominant— pot presentar situacions conflictives —sobretot en les repúbliques on més n'hi resideixen— a causa de la seva possible oposició als processos de normalització lingüística empresos.

143. Sobre el cas finès vegeu Gambier (1986).

ció suecoparlant i la seva actitud generalment solidària amb la resta de finlandesos no en fa un cas problemàtic. Mostra d'això és que malgrat les regulacions lingüístiques existents a favor del seu codi, la comunitat de llengua sueca presenta una bilingüització en finès molt extensa i, tot i que de manera lenta, el nombre dels seus efectius va reduint-se en el canvi intergeneracional a favor de l'adopció del finès com a llengua primera.

Una altra combinació dels factors diferencials dels processos de normalització lingüística entesos de forma àmplia és la constituïda per la manca d'independència política i alhora per la presència d'un nombre important d'individus de llengua dominant en el territori de la societat subordinada, la qual, però, conserva encara de forma majoritària l'ús habitual del codi propi. Aquesta situació és la que es dona en el cas del Quebec, caracteritzat alhora per la seva integració en un Estat —Canadà— de majoria anglòfona i també per una presència històrica important de població d'aquest darrer col·lectiu. Aquestes situacions presenten també dosis importants d'instabilitat en veure's la comunitat subordinada no només potencialment interferida des de fora pel grup lingüístic dominant sinó també des de dintre mateix, per part del grup anglòfon resident en el territori quebequès (un 11%/13% de la població, però ocupant les classes altes) i pels immigrants que tendien a incorporar-se més aviat al grup anglòfon que al francòfon. L'estructura de la situació, doncs, difereix de la del grup flamenc a Bèlgica pel fet que —deixant de banda Brussel·les— aquest no conté cap percentatge important de població valona —francòfona— en el seu territori lingüístic i pel fet que en el cas canadenc, l'opció federal no ha estat el plurilingüisme basat en el principi de la territorialitat sinó en el de la personalitat. Així com Bèlgica ha seguit el model suís, el Canadà ha seguit més aviat un model d'inspiració finlandesa, intentant implantar un bilingüisme federal anglès/francès arreu del territori, fet que ha ocasionat més d'un mal de cap. Quebec, partidari de la solució territorial per tal com garanteix més adequadament un ecosistema que dugui a l'estabilitat i seguretat de les comunitats lingüístiques minoritzades per les condicions demopolítiques, ha anat avançant, això no obstant, cap a un procés important de francesització —en especial del món econòmic i comercial— i ha aconseguit de prioritzar el francès com a llengua oficial única del Quebec —tot mantenint, però, fortes garanties lingüístiques en el camp educatiu, sanitari, judicial, etc., per als anglòfons.

Aquesta política de clara preeminència pública del francès al mateix Quebec —que fa necessària la bilingüització dels anglòfons i acaba amb l'anterior bilingüització unilateral dels francòfons— juntament amb el fet de la política de bilingüisme oficial a nivell federal semblen estar en camí d'aconseguir —tot i estar immers en el mar anglòfon de l'Amèrica del Nord— l'objectiu d'una normalització plena i estable del francès en la societat quebequesa¹⁴⁴. La prioritització oficial, econòmica, i pública del codi propi —tot i mantenint garanties lingüístiques importants per a la comunitat anglòfona històricament resident— juntament amb el ple reconeixement de la llengua no majoritària, el francès, per l'administració federal,

144. Per al cas del Quebec podeu consultar Corbeil (1980), Plourde (1983), Gémar (1983) i Maurais (1987, pp. 359-416).

semblen possibilitar també, com en el cas belga, la continuïtat d'un grup anteriorment desestabilitzat i no normalitzat lingüísticament en un marc d'associació política amb un grup lingüístic demogràficament superior¹⁴⁵. Com a factor idiosincràtic important d'aquest cas hi ha el fet que el francès és una llengua també molt autosuficient i de llarg prestigi i tradició internacional i podria pensar-se que l'evolució d'aquesta tipologia situacional podria no ser la mateixa si es tractés d'un altre codi sense aquestes característiques. Novament, però, sembla que en conjunt cal concloure que si el grup lingüístic subordinat té un espai propi reconegut i convenientment protegit i té alhora el reconeixement oficial de l'Estat, d'estructura plurilingüe igualitària, el fet de la seva minorització política relativa en els òrgans comuns no sembla ser un factor que necessàriament hagi de dur a la substitució i a la desaparició lingüístiques.

Els processos de normalització lingüística, en canvi, poden esdevenir més complexos i insegurs en les situacions en què la presència d'alts contingents de població de llengua dominant en el territori històric de la comunitat subordinada es produeix en una situació d'autonomia política limitada acompanyada molt habitualment d'unilingüisme oficial en l'administració central de l'Estat i de continuació de l'oficialitat de la llengua dominant en el territori de la comunitat subordinada, tot i que ara al costat de l'autòctona, que és la que ha de dur a terme la seva normalització lingüística. Aquest model, que hem vist, per exemple, que permetia la continuïtat lingüística estable dels germanòfons del Tirol del Sud italià, pot no dur a l'èxit dels processos de normalització en aquells casos en què la població autòctona ja ha perdut en gran part la competència i l'hàbit d'ús, o bé té baix grau de consciència sociolingüística, o bé conviu amb una gran massa de població procedent de l'àrea lingüística majoritària. Si fins i tot en situacions de plena independència política, com hem vist en el cas irlandès, no arriba a generalitzar-se l'ús col·loquial i habitual de la llengua autòctona en aquells casos de manifest desús històric, no sembla probable que una situació semblant pugui evolucionar de manera diferent en un context de continuació d'un important grau de dependència política per part del grup subordinat i, a més, per exemple, amb important presència d'individus de llengua dominant.

El cas basc, per exemple, presenta aquest estat de coses i constitueix un procés realment obert i imprevisible. Aquestes estructuracions, doncs, tan poden evolucionar cap als resultats del model irlandès com del cas hebreu. L'absència, però, en el cas de l'èuscar de motivacions de tipus pràctic semblants a les necessitats d'intercomunicació a Israel fan pensar que, probablement, el reeiximent del procés de normalització tendirà a presentar dificultats i incerteses importants¹⁴⁶. Que el codi do-

145. La plena estabilització del francès al Quebec sembla un objectiu ja gairebé aconseguit i consolidat. Tot i això, la negativa d'algunes províncies anglòfones de reconèixer peculiaritats constitucionals per al Quebec ha mantingut la incomoditat política de la població d'aquest territori al si del Canadà i ha portat a la continuació de la tensió, sense que se'n sàpiga exactament el final.

146. L'impuls per a la recuperació de la llengua històricament pròpia del grup que ja no l'usa contemporàniament ve de la relació ideològica d'aquesta amb la *identitat* nacional, com he assenyalat anteriorment, fet que sovint resulta incomprensible per a les persones que no han viscut l'experiència de la minorització. En el cas similar de l'irlandès, Mackey assenjala com l'oficialitat d'aquest codi «ha tingut el suport d'un poble que no té gaire competència en aquesta llengua, però que ha donat prova d'orgull volent dur a la pràctica la idea d'una llengua nacional» (1979c:261).

minant ja sigui l'adoptat per una gran majoria de la població com a primera llengua i d'ús comú molt general en la seva comunicació quotidiana, que es tracti d'una situació no d'independència sinó d'autonomia limitada dins d'un Estat amb fortes competències centrals, i que la distància estructural entre el basc i el castellà sigui considerable —factor semblant al cas del gaèlic i l'anglès— són elements objectius de solució no pas fàcil ni ràpida. Així, a les dificultats de la mateixa població autòctona pel que fa al desenvolupament de la competència en la seva llengua històrica —que ja requereix, per força, un alt i llarg grau de manteniment de l'ús públic de l'estàndard al·lòcton en no ser ni entesa aquella per la majoria de la població d'origen nadiu— s'hi afegeix la presència de població d'origen etnicolingüístic dominant que pot tractar d'aturar el procés de normalització —per tal com els força a bilingüitzar-se en el codi subordinat— i, a més, el suport ideològic antinormalitzador que els sectors més conservadors del grup majoritari intentaran difondre des de l'exterior a través dels potents mitjans de comunicació de massa d'abast estatal¹⁴⁷.

Per altra banda, comunitats encara amb considerable nivell d'ús i de competència en el codi autòcton, amb poca presència de població al·lòctona i sense distàncies estructurals insalvables respecte del codi dominant, com ara la gallega, poden també dur un procés de normalització erràtic o poc ambiciós i, en tot cas, de final igualment insegur, a causa de les representacions autonegatives sostingudes per la població autòctona, molt típiques dels processos de substitució lingüística. Aquesta població, molt sovint, en passar a viure a les ciutats —on tendeix a ser més habitual l'ús de la llengua dominant— abandona les varietats autòctones i adopta la llengua majoritària en les seves noves relacions urbanes i amb els fills que encara hagin de néixer, tot fent avançar un lent però inexorable procés de substitució intergeneracional, difícil d'aturar pel seu ja fort arrelament en les mentalitats subordinades dels seus protagonistes.

La situació podria ser semblant a la del País Valencià, on les representacions i els comportaments heretats de l'època historicopolítica immediatament anterior fan desapropiar enormes possibilitats d'avanç del procés de normalització i semblen no proporcionar a la classe política l'energia i el suport necessaris per a avançar-hi de manera resolta. També en aquest cas bona part de la població autòctona —tot i que més recentment en el temps històric i en menor grau que en el cas basc— ha anat adoptant el castellà com a llengua dels fills des d'unes autorepresentacions basades, com ha indicat Ninyoles, en l'autoodi grupal i el desig d'assimilar-se al grup dominant —una de les sortides possibles assenyalades per Lieberman anteriorment. Tot i, doncs, no existir en aquest cas el problema de la distància lingüística entre les estructures dels dos codis en contacte, la ideologia de subordinació lingüística interioritzada per la majoria de la població autòctona juntament amb el fet de la limitada autonomia política aconseguida —fet que permet la persistència de la ideologia assimilista i la influència identitària de l'Estat subordinant—, l'actitud bel·ligerant contrària a la normalització d'alguns sectors autòctons, i alhora també per part de la població de Ll al·lòctona integrada administrativament en la comunitat autònoma a partir de la divisió provincial de l'Estat, en fa també un procés complex i d'evolució insegura.

147. Vegeu Rotaetxe (1987) i, des d'un punt de vista comparatiu, Bastardas (1991), pp. 45-55.

Finalment, el cas de la Catalunya estricta, com veurem després amb més detall, il·lustra una situació semblant pel que fa als efectes de l'autonomia política limitada, de l'estructuració lingüísticament no igualitària dels nivells centrals de l'Estat i de la presència d'un altíssim nombre de població de L1 dominant provinent, en aquest cas, de les migracions d'àrea lingüística produïdes a Espanya durant el segle XX, però amb la diferència d'una alta lleialtat lingüística de la població autòctona i, en conseqüència, d'un govern autònom amb una política lingüística més favorable al procés de normalització. La dificultat, però, des de l'exterior, del procés per part dels sectors més antinormalitzadors del grup dominant —que cerquen estendre el seu discurs entre la població al·lòctona que hi ha anat a residir¹⁴⁸— i les dificultats que comporta el fet de tenir un Estat no estructurat en àrees lingüístiques amb preeminència del seu codi territorial sinó concebut com un espai on la llengua dominant té arreu el caràcter d'oficial i acostuma a ser l'única habitual també dels missatges no oficials que hi circulen, són factors que hi incideixen també de manera important. La continuïtat del codi dominant en moltes de les comunicacions institucionalitzades i l'altíssima presència d'immigració procedent de l'àrea lingüística majoritària —cap a la meitat de la població, com a mínim, i encara amb augments intergeneracionals gràcies a l'evolució demolingüística— configura, com ja he dit abans, una situació d'«entrepà», en què la llengua autòctona es troba amb la pressió de l'al·lòctona alhora per dalt i per baix, és a dir, en les comunicacions institucionalitzades i en les comunicacions individualitzades. Si a això s'ajunta l'estret marge de maniobra en la determinació autonòmica de la política lingüística —subordinada sempre a les disposicions constitucionals asimètriques i desigualitàries vigents— i el fet que la llengua en contacte —el castellà en aquest cas— no és pas un codi de reduïda difusió sinó, al contrari, de gran nombre de parlants a escala mundial, no sembla tampoc previsible cap fàcil evolució global per al procés de normalització lingüística del codi històricament subordinat.

148. De fet cal veure clarament com «les classes i altres col·lectius socials antagònics estan contínuament enfrontats en una lluita per imposar la definició del món més congruent amb els seus interessos particulars» (Bourdieu & Wacquant, 1992:14). Molt sovint, els grups minoritzats no disposen del poder suficient per a poder fer front a una dominació quasi absoluta de l'espai mediàtic i informatiu per part del grup dominant, que els impedeix de fer existir les seves propostes alternatives no solament ja a l'interior d'aquest últim sinó fins i tot entre els mateixos components del conjunt subordinat.